

НАЙЫСЫЛАЛДЫҢ БАШКЫЛАРЫНДА

ӨӨРҮШҮКҮЛӨР БОЛГАШ ЧЕМЕЛДЭШКИННЕР

Ажыл-агыйның каядыт-даа адырында ажалдап турар кижилер боттарының ажал-ижиңиң түнелерин унутуру, моон сонгаргы сорулгаларының дугайын чугаалаары бисте чактыч апарган. Чугаалаашканын, чүңү чедип алыры деп айтырыларын наймыссыздык башкылары чактыч болган аягыт чыгыныга чугаалаашканын.

Улус өөредилгесинин 500 хире кижиздикчилери чалым кызылчаларын өөредип, кижиздиктер херекке бараан болганнар. 1965—66 өөредилге чынында бурягтар каядыт башкылар кылдынтанып? Өөредилге-кижиздикте херекте буту билгир-мергежилик харам чокка берип турар тус-тус башкылар, школалар коллективтеринин аттарып хуралга чор-гаарал-биле адып турганнар. Өөредилге биле кижиздикте херектен бот-тарыннан аягылап көрөйүн турар ба-а өөреникчилерин озагай байдалы-лык билгир алган болгаш өөредилге-кижиздикчилерин чогумчалыг арга-ларын биле тыпкан чогадыкчы башкыларын, оларнын коллективте-

рин мактаан.

Олар кымнар? Кызылда шунту 80 ажыг башкы өөреникчилерин ола-ла кызылда катал өөренири деп ба-гай чорукту боттарының ажалынан шунту кайталаннар. Чыжылдарга, № 1 школада 11, № 7 школада 8 башкы долу шынарлыг өөредилгени бо чылым чедип алган. Кызылдың № 3 школадан эртен чевуел ху-ралга шугумчулукта таварыштырып турган болуусу, ам ында өөредилге-кижиздикчилер ажал көскүзү-биле акжизен. Ол школада 923 өөреникчилерин 225-и чүгө 4—5 демек-терге өөренишкан, чүгө 34 кижин ийг чыгылар бооп арткан.

Хоорайын № 7 школада (ди-ректор эш Новикова) 645 уруг-лар өөренип турар. Башкыларын чү-гуадыт ажалының түнелеринде үш өөреникчилерин бирээ-ле 4—5 демек-терлиг өөренип аргалык болган.

Кызылдың № 5 школынын (ди-ректор эш Толстикова) аягыт-ла ажал-ижиңиң коллектив деп мактаан. Чүгө дээр, буту өөреникчилерин чартык кезин аки болгаш кончуг эки өөредилгелиг. Чедир өөренип турар-лар—чүгө ийг-чангыс кижин. Че-

диншиктер анал-ла тыптып келбес болбайн аан. Ол дээрге башкылар коллективинин чүгүлдүг чоругу-биле чедип алынган нити түнел-дир.

Бо бутуну дугайын СЭКП Кызыл хоорайын бирги секретары П. Т. Исмаев чевуел хуралга болуңуң илээ-деңгизе чугаалаан. Школалар амыдыралында бар четпестерин хан-ны анализин кылышкан, өөредилге-кижиздикчилер ажалынын СЭКП-нин XXIII съездинин шийтпирле-рини үнелээш, улам ынай сайзы-радырын оруктарын ол болуңуң илетпелерин айткан.

Хоорайын школында өөредилге-нин нити шынар чүгө 93 хуу чек-кен. Ол дээрге эртен чыгылашкан харин-даа чыгылаш түнел-дир. Эр-тен чыгы чевуел хуралга эки дит-тип мактадып турган № 6 школада (ди-ректор М. П. Ермишина) ам өөредилгенин деңгизе чымыс, кижиз-диктеге хамарышкан солун ажал-херектерге киржиле кошпай бер-генин чыгылашкан чүгө?

Хоорайда 500 ырак ажыг өөреникчи катал олурган. Орус дылга болгаш математикага өөреникчилер-нин билги кошкак хевээр бооп арт-

тышкан. Мурнакчыларын дуржула-ны буту-нитинин бооп тарап не-теревейн турар. Математикага чорут-кан хыналда ажалынын түнел-дир нити-биле багай болган. Өөреник-чилерин чүгө 75 хуу багай чок-ка бижээн нийке азы 100 өөреник-чилер-не 25 кижин багай демек алы-ганнар. Ылаңгыя № 9 школада бо талазы-биле түнел эң-не чымыс.

Өөредилгенин болгаш кижиздик-чилер арга-методтары улам-на сайзы-раар, арга, чыдып калган чүгүлдүр чаз, чогумчалыг аргалар-биле солут-тунар апар дээрин бистик чамдык башкыларымыс билгирейн турар-лар. Ынчангаш олар өөредилгени кижиздикчилер хоора көөрүн улам-чыгылашкан, боттарынын багай ажал-ыны чыгылашкан өскөрткөн дит-тип таварын орадажырлар. Керек кыр-даал билири чугула. Оон-биле че-ре-гештир ада-иелер-биле харылаа бирги черге турар апар. Ол ышкыш, уругтарын сонугурадыр, оларнын ууган-бодалын сайырадыр негет-тиер. Ол дээрге таарымчалыг арга-

ларын биле тывар дэни ол-дур. Хам-мыктың мурнада башкы кижин боту-билгилер-биле хун бурч чепегелер, чаз чүгөжө чүткүр уугурап. Ынчан-гаш СЭКП-нин XXIII съездин өөредилге-кижиздикчилерин эртеме үнелээш чорударыне башкыларын ула-лап турар дээрин илеткелти тү-нел чугаалаан.

Будун өөредилге чылын түңкөп турар төлөдө, башкылар боттарының бодаларын солтур апар. Ам оларга сестен берсөл.

БИСТИНДЕ МЫНДЫ

— Бистин школынын адресинге хамарыштыр болган мактааш-кымын дыйнаары өөренип-тур. Шы-нап-ла эртен өөредилге чынында өөреникчилерин билигин шынар дээр чүткүлдүг ажалында биле. Кижин бурту-ла кызып ажалдап турган. Ылаңгыя өөредилгенин баштайгы үнелээш чыгыш салдымыс. Ол ыш-каш школынын хей-нити органи-зациялары чогуур дейнеге ажалдап турган. Ростовчуларын дуржула-ны өөренип турган бис—деп № 3 школынын башкы эш Григорьева саналыга чугаалаан.

Ийг чыгылар чок ажалылар чедип азынар болгаш чугула дээр-ин Кызылдың № 5 школынын башкы эш Синицина болуңуң дур-жулашканга даянган, багыткан чу-гаалаан. Ийг чыгылар чок өөредил-гени бо башкы тургусту, кызымак чорукту түнелеринде чедип алган. Болуңуң кызында кошкак өөреник-чилер-биле немелде уруктарын док-таамал, системалыг чорудуп калгени-ни түнелеринде, олар экилерини деңгизинге четкен. Башкынын бо ажалынын бир озагайы — немелде кичээлдерин урук эгелээр мурну-да, эртен чорудуп турары болур.

— Улут баштыңынын ажал, ам-дыралын өөренири, төрөөн черин шийтчилер кижиздикте ажалынын чугула хевирлерин. Бистин № 9 шко-лада төрөөн черин шийтчилер ажал багай эвес тургустуған. Маңда үнелээш, солун чүгүлдери хейну кы-лып болур. Төрөөн черин өөренип музейин чыгылашкан материал турар урук буртуңуң ажалдап турар чугула. Ынчангаш музейин тус-кай өөрөлгө тургузар болза эки. Бисте мынды таарымчалыг байдал чок: шко-ла башкы тар дээрин № 9 шко-ладан келген башкы эш Антипина саналдаан.

Өөреникчиле долузу-биле бүзүрөө кижиздикте ажалында улут уугу-дузалыг бооп турарын № 7

школанын директору эш Новикова-ныч болуңуң саналыга чугаалаан солун. Бо школа өөредилгенин кабинет системалыг шилчөөн. Чуга дээр-ге, урук буртуңуң эртерин ажал-биле тускай өөрөлгө чорудар. Ынчаар ажалылар башкы-даа аягыт, өөреникчилер-даа ону халок сонугу-гаарлар. Мындыг системалыг шийтчи-рини мурнуна улут ажалынын кы-лып чоруткан. Өөреникчилер орту-аунга тус-тус кабинеттерини дерин-ниң конкурзун чарлаан турган. Хей-ле көргүзүлгөр белеткеттиген. Бо система ам ында боттанган.

Чаз өөредилге чынында белеткеди, ылаңгыя школынын шийелде-каас-талыган болуңуң өөреникчилер чер-чине башкынын удуртулаш-биле боттадыр чорутканын школа ди-ректору чоругаарал-биле чугаалаан. Уругтарын бот-ижиңиң болгаш тускайлап болур чорун чедип алы-ла, оларга аягыт улут ажалынын күөстөттерин чугула деп. № 7 шко-ланын директору бадыткан.

Чаз өөредилге чынында эки белет-кегенин дээр № 7 школага шийчир Кызыл туугу тывысқан. Кызылдың башкылары даразында хунде агы-агы секцияларын ажалында ки-ришкенер.

Б. ДИРЧИН.

Бистиң тудугжуларыбыста Хоочуннарның бирээзи

Федор Поздников Ала-чурттуң Улуг дайынындан 1946 чылда чанып келген дөрөан, аныандан кылып өөрөнгөн ынак мергежили тудуга ажалдап кирипкен. Ол, бо хуннерге чедир Кызыл хоорайнын ажалы-буру тудуг организациаларына үзүнтөл чок ажалдап келген. Оң хары ам чүстүч чартыны ажал, алданга чоношулап келген. Хоочун тудугку сөөлүг чылдарда хей-иниктинин корум-чурун макта-лалының министрствозунуң тудуг-септелге монторазында бызаңчы-лап ажалдап турар. Ол монторазың Шетинин-Кравченко куумчу-зунда тудуп дөзүп турары 5 кыт чурттага бамыңында Федор Поз-дниковтун телептик ажал-ижиң эвези эвес кирген. Ол улут тудуг-ну дөзүр дээр дуржулгалыг тудугку эске өөрүңгө дузалап турар. Хоочун бызаңчының тудуг кылырынга бир озагай чүгүл болза, не-зезде далаш чок болгаш хамарчалыг, ажалды баш уугу бодомчалыг көрүп, канчаар мылза экил деп ылаылап, частыргалары черле болдурбас дээр кызыры болур.

Дуржулга эвези анык ажалыңнарга чыгыс-сумени берип ду-залажырында канчаар-даа ойталаас. Оң бир анык ажалыңга мындыг чыгыларын берип турганын дыйнаан мен.

«Ылаш чымчан-даа болза, чидик балдыга белең-не дүжүп бербес, өмөжир амытан болду ийин, бундарт таварышкыш, билүп чап-тай-даа бээр, сыр эскээр чарылгаш чоруп-даа бээр-ле. Ындыг бол-ганда ону баш уугу шыгап көрүп, ийи талашында канчаар чонза экил дээрин шийчилээр херек. Эң кол чүгө—далашпазы, «чеди на-тап хынаар, чаңгыс катал көзөр» деп чүгө бар. Ничилер нан-чап ажалы-буру ажалы-чаңгарыг, озагай бугуштерлиг болур ийик, ыштар база ындыг, бирээзи долгай, эскеңи надыг азы чымчан, чон болза эвезтен үңгөн бундартыг болулар. Ынчангаш черле ыш-ты намгыг ажаллап ажалдаары чугула.

База бир кол чүгө болза бызаңчы кижиниң херексели болур. Оларны буту талазы-биле болуңуң эптик кылдыр сыптап, чидипти, таарыштырып алыр херек. Болуң чеме-даа шевер болуңда, херек-сели багай болза ышты шынарлыг кылдыр элтип шыдавас сен. Оң туруну, багай херексел соора каныгылаш, озаң-ондана-даа че-дирип болур чүгө».

Шынап-ла хоочун тудугжунуң бо сестери тудугжун кижини ханы өөредилгил, улут үнелиг, шын сеткилдик чыгылары-дыр. Эш Поз-дников бо хуннерде болуңуң ажал нормазын 120 хуудан му-дуптайп, эки шынарлыг кылдыр үчүсөдип турар. Федор Позди-ков болуңуң ажалдап турары коллективини неезде хундүткөдиг. Улут организациаларында хей удаа Хундүлөл кижиниң болгаш эртерик шийчилерин аяп келген. Дуржулгалыг хоочун тудугжунуң мергежилдик холдары чурттагы чонга ам-даа хей, чараш, чагай, таарымчалыг бамыңарын тутчуп бээрин оң херек кырында ажал-ижиң херечилеп турар.

В. САГАН-ООЛ.

Киржилгези улуг

Сарыглар Кошкарнын мергежили хундүлүг, ол—тудугжун. Чалыг назынның хоорайы—Ак-Довурактын хун-бурду нежепип турар чаз бажыннарнын тутчурунга оң киржилгези улуг. Ам хоорайнын эмелге тудуунда ажалдап турар. Хостуг шактарда ном номчурунга ынак кижин.

Чурукта: Сарыглар Кошкарны хостуг шак үезинде тырттырган.

Фото Г. СИРОТИНИИ.

Тыва радионун 30 чыл оюнга уткуштур Ынакшылы-ырыда

— Классиктиг музыканың кон-цертин эгелээр-дир бис. Улут орус композитор Мусоргскийнин Алек-сандр Сергеевич Пушкинниң чо-гаалдарында үнелээш бижээн му-зыкалары-биле бөгүн силерни та-ныштыра-дыр бис, аргым дынчак-ла — деп, диктор чарлаан соонда, алдар-суралыг «Борис Годунов» деп операдан үзүндүлөр, оларга хама-арып тыйлыбыр Тываның буту бугуларынга эртен понедельникте чыгылашкан.

Ындыг хевирлиг, улут орус ко-мпозиторларын, классиктерин чога-ларын тыва дылга тыйлыбыр чы-дамчылыгыра понедельник са-мында-ла 20 минута, среда самында-ла 1 шак болурунга бистик дынчак-чылармыс чактыгып калган. Ын-чан олар боттарының билигин бе-дидип, делегейге үнелиг алдын эртин-беле танымып алыр.

Бо дамчылыгыра чорударыга бистин шычы дузалакчымыс бо-гаш сүмелечинис бир эштик дуга-йын «Шынын» номчуучуларынга сонугурадыксым. Ону силерниң дыка хейчүр таныыр, а танывас эштер моон сонугар таныш апар дээринге бугурудиг мен — деп, ол чугаалады.

Талтыг-ла ийг чыл мурнуна, ээчелгил дамчыдылгалар белеткеп турувуста, чүгү-буру номнар колук-таан, «чазык-таагай бир эш бистин комитетке чедип келди.

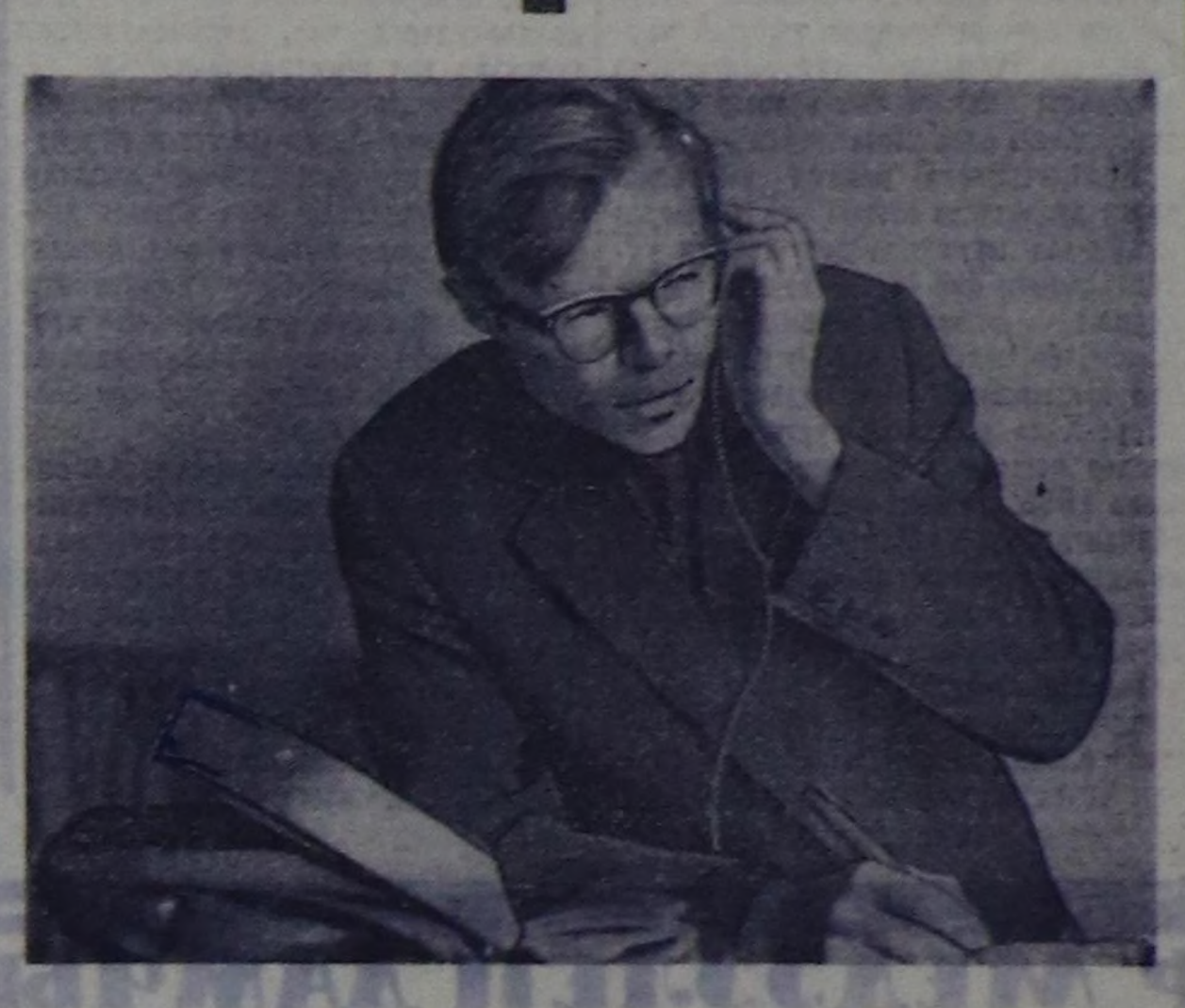
— Хөгжүм чогаалдарын силерниң дамчыдып турарыңарын кичээлгей-лиг дыйнап турар болгаш бо тала-зы-биле чамдык саналдарымын, сү-мелериниң каларын болаш келдим. Тывады ыныг-ла үр эвес үеден бээр чурттап турар болуу-даа-да, тыва музыкамын, ырыларын улут сонугу-гал-биле өөренип тур мен — деп, ол чугаалады.

— А силер бодуңар чогум кайда ажалдап турар силер?—деп, сонугу-ган айтырдымыс.

— Кызылдың музыка училищези-ниң башкымы мен...

Ол эш-биле бистик чогадыкчы ажалдакчыларымыс солун чугуаны кылган. Радионун озагай чүгүлдери, оң ажалы-биле дыка таныш кижин дээрин чугаастыгың эгезинде-ле бил-гине берген. Аксеновтуң тыва музы-ка культуразын хөгжүдериңге ро-люн, оң тыва ырылар дугайында но-мун сайгарып чугаалап орда солуну аажок.

— Улут теоретик болгаш талап-тыг композитор Аксенов шынал-ла улут ажалды кылган. Оң бижээн тыва ырылар темазында сюнтазы Москвадан бо-ла чыгылашкан бээр-дир. А «Кадарчының танчызын», «Тооруктуг тайганы» көрүңер. Чоң-нуң мынак ажалдарын улам-на та-арыштырып, хоглап кылып каанын канчап магадавас боор. Ынчалза-даа Аксенов тыва музыканың төө-

гузун, оң тыптып келгенин ханы шийчилээр чак чок болганы билдин-дир. Үе эвези болганы харадан-чыг — деп, ол чугаалап орду.

— Музыка культуразын суртаал-даары дээр бистик нити херевин болгай. Ынчангаш бистик ажалы-выска доктаамал киржи, дузалаш-сыңарза чүл?—деп, бистик сана-лыдымыс ол күзөлдиг-биле хулаңп алган.

Иркутскин музыка училищези-нин дооукчуу, консерваториянын бот-өөредилгелиг студентин, Кы-зылдың музыка училищезиниң баш-кы Витольд Леонтьевич Сапель-цев шак ынаар бистин идепкейлиг авторларымыстың бирээзи апарган.

— А силер Аксеновтуң оруу-биле чоругуңар чүл? Оң чедир кылбаан чүгүлдери кылар арга силерде бар-дыр — деп, ынаарда чугаалажы бээринисе:

— План улуг, быжып келген бо-далар база бар. Диплом ажалы-ны темазын ылап-ла тыва темга тургузар мен — деп, ол харылаан.

Училищеге башкыламышкан, му-зыкамын, эң ылаңгыя классиктерин чогаалдарын суртаалдар талазы-биле улут ажалды ол кылган. Клас-сиктиг музыкаларын чогаалдарын дес-дараалыг, билгилер кылдыр ты-ва дылга тыйлыбыраш, дамчыды-рынга, музыка-өөредилгелиг дамчы-дылгаларын организастарынга оң киржилгенин демделгес аргажок.

Ол бо чылын консерваторияны доозарда «Тыва хөгжүм фольклор-истикамын» амы байдалы болгаш оң хөгжүдериңин чамдык айты-рылары» деп ажалды кылган. Кон-серваторияны дооскан он кижиниң аразында болуңуң чурттап турар чериниң темазыга хамаарыштыр, чугула болгаш ханы укагыг ажал-ды кылган кижин чамдык Сапельцев болган. Ол база-ла таварылга эвес. «Сапельцевтиң ажалы болза тускай эртем ажалының шенелдир» деп үнелелди күрүнө комиссиянын берген чеп.

Оон бээр эртен үнелг дургузунда Витольд Леонтьевич Сапельцев тыва ырыларын болгаш музыканы чымы, оларын плёнкага бижире талазы-биле чамдык ажалдарын кылган. Ол Барыш-Хемчик, Чоң-Хемчик ра-йондарының колхоз, совхозтарыга чораш, ийг чыл дургузунда дыка хей ырыларын, аялгаларын шийчелеп, плёнкага бижиткен.

— Мен бо ажалды чорударда колдуунда-ла ийг сорулганы салып турар мен — деп, эш Сапельцев чу-гаалааш, мынчаар уламчылаар.— Бирээде, турк улустарын олтурунда тыва музыка культуразын чогум кан-дыг черин ээлеп турары дээрин тодардыр. Ийде, мыр буртуңуң ажалыңың район буртуңуң кан-чаар дынчаларың картанын тур-

гузарын бодат турар мен. Бо буту тыва музыканың төөгүзүн өөренип-ринге дузалаар. Бо сорулгаларын шийтчилерде, Тываның буту бу-луңнарыга барык улут ажалды кы-лыр уугурап.

Витольд Сапельцевтиң бо улут ажалында хөгжүм үнелгизиниң суртуулдары Александр Тугуш, Баракат Ооржак болгаш эскелер-да боттуп дузаны көргүзүп турарлар.

Бистик идепкейлиг авторуус Барыш-Хемчик районунга чораш, ол чериниң улутуңуң ырларын дыка хейну чамалы алган. Лиринтик, Төрөөн чурт болгаш Коммунисттик партия, совет чон дугайында кижиниң дын-чар көрбөзүн ырлар болгаш аял-галар үш кылын кылдыраштарда, үш бижир дыка хей плёнкада чы-дынган.

— Тываның девискеринде бугу-луг-ла чүрөөн чамыңдан ырлар чоруп он-он кижилерге ужурашкан мен. Чоң-Хемчикте Тыва АССР-нин культуразынын алдарыг ажалдак-чы Барыш-Хемчик, Сат Чудуй-ка, Барыш-Хемчик Ооржак Кан-чым-оол, улустуң шугуңуңуң Бү-жүгү Чалбек болгаш эскелерин-даа чонунуң алдын эртериниң кагаз-лакчылары деп алаас аргажок. Оон аягыда хамеяның, каргырааның, чонунуң хөгжүм херекселери болур лимби, бызаңчы, илгидиң дыка хей аялга-үннери меңде бар — деп, Ви-тольд Леонтьевич чугаалап ора.

Тыва хөгжүм дээр чончуг адым, ол—бижир-ужу чок чораш кижилерин хөгжүм-дүр, ыначангаш ону канат тургузары чугула деп чамдык эштер башкыларын орадажып тур-ган. Тыва музыка кончуг байлак, ол совет эрге-чагырганың чылдарында

Дыштаныкчының сөзү

Амгы үеде хей ажалы-буру эстур-бушап, партияга болгаш чазамга бараан болуп, бодуңуң хире-шаам-биле улус ажал-агыйыга далайга дамды дузаны дег уауңуң кирип чор мен.

Совет кижилерин кадыкшылы дээр сагыш салымшынын кижин че-ле чугаалап хамас-тыр. Оң херек-чиз меңе бистик коллективте Чедерге дыштаныр пүтөва бер-генин көрүп болур-дур. Бистик мында мен дег бодуңуң кижилерин кайзын ол дээр: ийик, сааным, ажалың, хойжу, сарыңың, чазы-ныкым, тежежи, башкы, хомур даш-чы дээр эске-да.

Чедерин кадыкшылы черинде аш-чөм четчир. Оң шынар аки. Ойнаар херекселер база бар. Кур-орттун ажалдакчылары дыштанык-чыларга эптик-ээлдек, сагыш чован-гыр. Ынчангаш бисте таарымчалыг байдалы тургузуп, чагай кадык-шылыгын хандырып турары дээр өөрүп четтиргенин курорттун ко-ллективиниң ким илердирин күөсөс боор.

Оон-биле чергелештир чамдык кү-зөөшкенин чугаалааскап тур мен. Ном—билигилерин үнелгизип дээр бис. Ынчаарга курорттун библиотеканын-дан тыва дыл ном далаас чүгө «Баштайгы башкы» деп номну тып-кан бис. Кижиниң тыва дыл кырынга номнар-биле библиотеканы канчаар-да хандырып болуруңуң аргазы бар хире. Бир тээ, чонунуң кадыкшылың дугайында айттыр кол черле болганда Чедер курорту шийгил дээр эргилдериң ажалдап кылдыр чүгө организастап бол-байт? Бо дугайын дыштаныкчылар дыка-ла күөп турарлар.

Д. ДЕМУР-ООЛ.

Тес-Хем районунуң орук участкасуңуң ажалчымын.

Малчының хомудалы

Август айның кайгамчык каан хундүлүгүн бирээзиңде Талмы ра-йонун «Тилелер» совхозуңуң сал-гыры Кара-Хаалка хан чед берген бис.

Бир-ле дугаарында малчы Оюл Балганга ужуражы бердинис. Бал-ган Увадайовтиң бистик сонугуған айттыргаларымын күзөлдиг-биле чугаалап берип, сеткилчизин хан-дыр тыйлыбыларын кылгызаш, оон соонда совхозтун баштар черинге хомудалы чугаалады.

— Бис болза күрүнөгө эгет, сүт, дүк бээр мал ажалында турар улут-тур бис. Бистин Устүч-Шивилг деп черде ийек, теже, хей кадыкчылар чурттап турар, шуну бугу улут бри-гада бар. Моон мурнуна бисте по-тамын турган. Ол кончуг эки ажал-дап турган кижин. Ол кижиниң дур-жугу, оогор кадыктын каан, ам 4 ай иштине солун деп чүгө көрбөдиз. Кара-Хаалкың ном салдымын кижиниң база бисте кээп көрбөз. Күбү улустарынын оон-концерттин шунт көрбөс-тир бис. Ол ышкын бистин Устүч-Шивилгте амчилер база бар-бас. Улустуң кадыкшылың дуга-йында хыналда-даа чок.

Малчин Балганниң чыгыны күө-дип, бо дугайын «Шин» солуга бижип тур мен.

М. САРАНА.

АЖААП АЛЫШКЫН ҮЕЗИНДЕ ӨРТ АЙЫЛЫН БОЛДУРБАС

Коммунисттик партияны, Совет чазактың ажалып кылганы кээзэ ажал-агый бугурулгезин кудери-рин хемчегери бо хуннерде амдыралда чедипкиңиң бот-танып турар. Кээзэ ажал-агый продуктуларын албешидеринин чугула сорулгаларын көзөңин ажал-ишчилери боттарынын ажал-чоругулааларынын кол про-граммасы болдурган. Коллективтиг ажал-агыйын моон сонгар улам бижыгазар, колхозтоо болгаш күрүнениң өчү-херекселерин кан-чаар дээр демсел буту-нитинин херээ болур.

Тараа культуларын бугуру-ринде дүжүт ажал алышкыны-нын үезинде тарааны чидирг чок ажаап алыры дээр демсел улут

ужур дузалыг. Чидирг-биле деми-селдин комплексинге тарааны өрт айымында кангаларынын хемчегеринге чугула кичээлгейн угадыраа чогуур. Өрт айымын болдурбазынын хемчегерин баш буртуңуар шын тургузарда, өрттүн болу бээр чылдагаанын тодара-дып билири оңа чугула. Ажаап алышкынының үезинде тарааны өрттенин кызы болу колдуунда-ла тараа кестирер агрегаттарын өртке уугу херекселер-биле чет-че дериткисеңгизинде болуп тур-ар. Комбайнларын, тракторларын ыш үнөр хосааларында чаш-танчы оттар ажуркучуларын урелишкенин, ийг колхозторже тарже азы колхозжыгастарже та-раа хавымы, савады дүжкеш кызы

бээр, сөөртүр комбайнларын та-раа хулаңп алыр херекселерин эвезин саваа ораашкан дүрбүш-күндөн кызы бээр, электри улаа-зынарынга замканын (кызымышын) болу бээр, электроко-такттарынын шын эвес тургусканын, ийг колхозтор азы хосаал кыры-че бензин тектү бээр, ол ышкыш тырткан папироз база серенги о-тарың жүрбөй, олчан октапта-ры өрттүн хевтерен болу бээр кол-ла чылдагаанын бо.

Устүңе айттыганын чылдагаан-нардан өрттүн болу бээрин чай-лаздыра калдыг хемчегерин алы-ры? Комбайнларын өрт айы-мында уугу дараалыга херексел-дер-биле «иже» чугуур: «ОП-1» азы «ОП-3» деп марка-

лыг өрт ажуркучуларын (огнету-шител) 24.

Чыда баштыг дечир хүүрек-2. Ширбила-2. 1,5х1,5 метр хемчээлгидик ий-диз азы брезент.

Суглуг сава-1.

Күругу качал-1.

Бо-ла херекселер-биле автомаши-наларын, тракторларын база дер-же чогуур.

Ажаап алышкыныга киржир ма-шиналарын өрт херекселери-биле деринден ангыла техника белеткелерин үезинде машиналар-ның өрттөн айымалыг болу дег черлерин кызы кыллары чугула болгаш чогум кээл-лесе үезинде ма-шиналар-даа, эске даа кижилер-

Механизаторлар болгаш тараа-мылар! Төрөөн чуртуустан эң үнелиг байлаа — тарааны өрт айымында кангалар дээр кич-чээлгейн болуңар. Өрт ажалы-ның ийелдерин хамык чок күөсөдир.

В. ЛОМАЧЕНКО.

Бир-Хемде өрт инспектору.

Колхозчуларга пенсияны шын тыпсыр

«Тере-Хал» колхозтун ажыл-ишчилеринин пенсия алыры-биле күш-ажыл стажынын база ажил төлөвүнүн дугайында берген шыныкталарынын байдалын чокка чаа Тыва АССР-нин Сан министерствосу болгаш Социал хандырылга министрствосу кынап көргөн. Пенсияны тыпсыр болгаш төлөр-талазы-биле кылдырган 39 керектерини чыгымы-даа СССР-нин Министрлер Чөвүленинин 1964 чылдың октябрь 17-деги доктальини аргаар бадылаан корум-чүрүмүнү барымдаалаваан, ону баржы-аы-биле үрөз болган.

«Тере-Хал» колхозтун баштаар чери пенсия алыры-биле колхозчуларын күш-ажыл стажынын база ап турган төлөвүнүн дугайында шыныкталарын бар турар. Документтерге эвес, а оларын боттарынын аас-биле туталааным аргаар берип турганын илереттинген. Бо чүгүлө ол дугайын доктальини аргаар берген чөдөр артык эвес деп бодаар мен.

«Тере-Хал» колхоз 1949 чылдың майында 20-ге организастаанын тургустунганы билдинир. Ынчаарга 1949 чылдан агаары 1956 чылга чедир артык документтерин каалаган артырбай болгаш чогур черлерге дужааваан, а колхозчуларга шыныктыла тыпсыра, олар ук колхозтун организастаанын 1949 чылдан бээр ажилдап келген деп багытталды кылды турар. Колхозчуларын күш-ажыл стажынын, оларын ап турган ажил ооруларын дугайында артык документтер чүгүлө 1957 чылдан агаары, каалаганын шыгы-жатынын чыдар аттыг бооп турар, оларын ам-лаа көктөп дарааваан, кайы чыдарлар дээрли билдинмес, колхозтун огулаларын чыгыттар.

Колхозта амыг үеде стаж болгаш ажил төлөвүнүн дугайында берип турар шыныкталары база-ла чогур негедени хандырылган турар: бичи-жизан сан-түндөлдөрүн шыа тырттып, едил каан болур болгаш додурга чогур айтыртылган, шуптузунга ханымыл, бижизван чүдөлөр, тургуду тааржыр. Ол шыкша сөөлгү беш чыдарлар, дегеринин ажил төлөвүнүн дугайында айтпай, шыныктыла бээр чүдөлөр бар. Оон ынаа пенсия алыр хар-намы четпеш колхозчуларга кырып-чыдылар, дээрли пенсия бээр чүдөлөр тургулаан. Чыжээ, колхозчу Николай Мандалович

Сержи кырып-чыдылар дээрли пенсияны 1965 чылдың апрель 7-ден агаары турар, а ол черек кырыкка 1965 чылдың сентябрь 10-да 65 харлаан болган. Ол шыкша колхозчу Иван Арташев Сержиге кырып-чыдыларын дээрли пенсияны үш ай бурунчаар берген чорук бар.

Колхоз баштаар чери колхозчуларга пенсия хемчээл доктальини чүгүлө документ-шыныктыла бээр, оларын санга кирер хуусаа иштинде ап турган ажил төлөвүнүн дугайында айтпай, а чамыктыла-дээрли кылдыр айтпай чоруктар турганын илереттинген. Оон тозарай чыжаа бо-дур: колхозчу Иван Эренкеев пенсияны тыпсыра алаа 511 рубль орулганы ортума-биле ап турган деп шыныктыла берген. Ынчаарга черек кырыкка оон акша төлөвүн 1130 рубль болган. Ынчаарга оон ап турган ажил-огулааным 620 рубльге агаары айтпай, колхозчу Борат Энжикевич дөгүлө колхоз баштаар чери 2017 рубль ажил-огулаа ал турган деп шыныктыла тыпсыра бээр, черек кырыкка чүгүлө 1317 рубль болган чорук бар. Оон ажилы 700 рубльге келүүдө айтпай-дыр. А колхозчу Иргит Сеги Шойдакын ап турган акша төлөвүн шыныктыла 529 рубльге агаары кылдыр шыныктыла берген.

Азыраактын олгенин таварыштамда оон ажаалтамын турган ажил-огулааным негедени пенсия тыпсыра агаары келген эвес, а оон каалайын акша-төлөвүнүн хемчээл аргаар пенсия тыпсыр турганын чамык таварыштарга пенсияны четпеш азы артыр берип тургулааным база хыналалан илеретин.

Колхозчуларга пенсия тыпсыра кийи дугайында саргы салышкын чүгүлө-ла мурунда деп түвөн уттурарын бир барымдаа-келген, дилег-билдиништерин тоовас, бо талазы-биле улут чыгылар кылдырынын барымдааы база «Тере-Хал» колхозга турган. Чыжээ, колхоз келжигү Дянчин Четектин алаа 1965 чылдың май айда мезен. Ынчаарга ол хойбу аргаар мезен кийини тургунга пенсия доктальини ужурап турган. А Дянчин Четек бо-дурга ол дугайын илереттинген. Ынчаарга ол ажил-огулааным бүгүн чыдыл тургунга бербей, ону черек агаары келген. Чүд дээр, Дянчин Четектин пенсия дугайында бил-

динишкени колхоз баштаар чериге, колхозтун социал хандырылга талазы-биле төлөвүнүн болгаш кээр Советке бүгүн чыл тыпсыр келген болгаш ажил төлөвүнүн келпек ол документи ээинге түнөө чокка ажил берген турган. Чүгүлө республика чогур төп албан черлеринин ажилдакчылары ону илереткен соон, ам ажил пенсия тыпсыр кылдыр шийтирелген. Ынчаарга ол ажил-огулааным чыда алыр ужурап пенсия ажаалтамын агаары барган-дыр.

Устуңе айттыгын четпестерини түнөөдө ажилы чоннар депутаттарын Кызыл хоорай Советинин кукумунга «Тере-Хал» колхозтун баштаар черинин колхозчуларга пенсия тыпсыры-биле берип турган шыныкталарын дугайын туталааным көргөн, бо талазы-биле шыгыш шийтирел хулаап алган. 12 пенсия керектерини шыа эвес кылдынганын ужурунда ажил фондугундан 2448 рубльди артыр чарыгалаан илереттинген. Оон ап турган кижилерин күш-ажыл стажынын болгаш ажил төлөвүнүн дугайын бадытлап турар кылды-лаа документтер чок болганын оларын ап турар пенсияларын кызыр дээр.

Артык эвен хей колхозчуларын ап турар пенсияларын хемчээл тодаралы доктальини төлөз, оларын четпеш турар ажил стажын керектерин бадытталышы-биле тодаралы айткан. Алаа үнөөдө, пенсияны шыа эвес ап турар колхозчуларга чаа документтерин тургузар деп шийтирелген.

Колхозчуларга пенсия тыпсырын үстүңе айттыгын шыа корум-чүрүм чок таварыштарын ажилы чоннар депутаттарын Кызыл хоорай Советинин кукумунун чыныктыла пенсия талазы-биле комиссия буруу шап көргөн, «Тере-Хал» колхоз агаары чам келжигүлерин ап турган пенсияларын күш чок болдуларын көргөн.

«Тере-Хал» колхозтун санагыч апарын хей санагыч ажилдакчыларын боттарынын куулаагын харысалаа чок күсүл келгенде колхозчуларын күш-ажыл стажын хемчээл агаары келген турган. Ынчаарга ол ажил-огулааным бүгүн чыдыл тургунга бербей, ону черек агаары келген. Чүд дээр, Дянчин Четектин пенсия дугайында бил-

дээр хыналда чокка ат салыр таварыштар турган. Ол шыкша колхозта социал хандырылга чөвүлени (даргаан эш С. А. Магбин) кымын-лаа килжиле ужурап чокка ажиллап, советтин хураалын чыгыс-лаа чыгыдыр болгаш пенсия алыр шыныкталары кылды-лаа хыналда чокка ат салып турар. Ат салыра колхозтун социал хандырылганын соведини келжигүлеринин чөвүлени-лаа айтпай, оларын саналааным-лаа тоовас турган.

Пенсия хандырылганын дугайында партиянын болгаш чазакты шийтирелерин амылгалга шыа ботталдыр чорудары-лаа хемчээл мур-нула сохотар, колхозтар баштаар черлеринин болгаш чер-чер Советтерини ажилдан хандырыгы билдинир.

Я. КОЛОДЕЙ.
Социал хандырылга
министерствосуну чөвүленин
келжигү.

Бичин малчыннар

Фотограф А. Оставчуктуу.

Чугула хемчег ботанышкында

Бөдүүн ишчилерин өмүнээзинден

Кижилер бөдүүнү олтурупкан, оларын каратары чыгыс угае угулаан, көрүжү чиги болгаш топтук. Алаа хар ашкан кырганаар, хып дээр анык оолдор, не-лер, ишчи хөдөөчүлөр-дөгүлө ишчи-буру ажалы-чаныг, өр-тем-билитиг, аны-агы ажил-мержежилг, амылгалга дур-жугалыг кижилер. Оларын чуулгуну олтурар ажал.

Лайын мурунда — шагала Анатолий Шойдукович Чукеев. Калбак ак шыйрайлы анык эр. Чокка чаа-ла Толя деп агаары. Эраин районун Нарына чуртуп, школага өөрөп, удуларын ажил-үдөөнү дугайында чор-аан. Оон перит алаан. Ой-луг тө өрткөн: Анатолий ча-лашкан, Красноярскте тускы ажал «өрткөн» алган, ам Кызыл хоорай Советинин «Тере-Хал» колхозунга шагала болуп ажиллап келген.

Анатолий чон мурунга та-ны-

дыла ажалын чорудуп турар. Хулганнаар, арагалар болгаш өскө-лаа түрүм үрөз чоруктарга уду демисели күштелдир дугайында СЭП ТБ-нык болгаш СССР-нин Министрлер Чөвүленини доктальини, «Хулганнаарын дээр хандырылга оларын күштелдир дугайында» СССР-нин Дээр Советинин Президиумуну Чарыкын бүтү тере-хандылар ылап билген тургун дээр, ол чон мурунга ла-ция номчуп, документтер совет кижилерин хосталганын, өгө-дөр, дыйын камгалап, нити-те-дир корум-чүрүмүнү үгелдир-леринге күштүп согушкун бо-дур дээр ажиллап турар.

Анатолий Чукеев Тере-Хал сельпозунга, тулап бригадынга, суруга куулуучулар аламы-лаа та-ныктыла ажилын чоруктан. Ол ам үеде Адым, Устуу Байытгалар-ла барып, чык малчыларга чу-гула документтерин ужура-лаан чедир, ол болаа совет кижилер дугайында партиянын болгаш ча-лактык база бир улут саргы са-лышкынны илерет дээрли тайылбырлар. Бо ажилга колхоз-та партия организастаан болгаш кээр Совет боттук дууаны чедир агаары. Чыргаладыга болгаш Шынаага парторг Филимон Бег-ин, кээр Совет даргаан Кел-данык тайылбыр ажилын Чы-ргаладыга чорутулаан.

Тере-Халдун дегеринде чаа Хойбу ботталым агаары! Ку-гуртук суура дружина ажиллап

турар, сөөлгү үеде оон ажилын буртуу-биле ажилдар соруга салдыган.

Арга даамы Алексей Дор-жуй, кинохемик Виктор Келден бо-дур. Бирөөн улгудык бер-ген, өскөн анык, а тайызы-лаа топтук, кайызы-лаа чорум үгел-леринге өтөш чок кижилер.

Хей-ниги черинге арага-лаваан, бодалып, ажал-чанык-ны эскерткен.

Ажил шагын арагаларын соксидар.

Совет кижилерин эргени-ге, дыйынга халап болас.

Дружинниктерин негелде-нидиг. Анатолий Чукеевтин ажилын аргаам база ол. А бир эвес ишчи саргылыгын керек-ке албас, арагаларын соксидар, богу тиргынмас бола, нити-те-дир корум-чүрүм үгелдир-леринге көр-гө, өршөп турбас: чаа Хойбу-ла ынаар айткан.

Чамык арагаларын керек-тери-биле таанып көрөли.

Дмитрий Шагдыр 48 харыт, үгүлүчү арагалар, ажил хуу-де куулуучуга азырк чоран (хей-ниги чоруму-биле көрүжү хир-ре эвес, бажы көтөрөр четпек ашак кийи, харын он топтук, ху-дугу кийи кылдыр асестур ужу-луг «кырган ача-дыр ийи»). Ону 10 рубль штрафка оонаштырган.

Сергей Шокун 44 харыт, ара-галарын дээр 5 рубль штрафка оонашкан.

Лутер Болдеев... Санжыбай Са... Семгун Дорж...

Ботарын болгаш өскөлери-лаа керектери үстүңе ийинилген улут-ла ыгалышпас. Олар шупту маан өйүңе, кандыг-лаа иште дескештирбес хире, кончут шы-рак, күштүг улус-тур. Эки ажилы дээр мактаптай, харын арага-тын, хулган үгүлүчү дээр солун дымкыштыр азын алыдары оларга улут ыат, дээштик өрөдиг, а олар шыкшаарга шыгыш саргылыг болуп.

Арагалар, хулганнар чүгүлө штрафка оонашкан эвес, а харын хоууну ужуу салып, агаары-нын бар.

Мында алаашкыннарга а-жылында буртуп алаан. Мы-чала-лаа эргин номчутук, кээр-де улут, үгүлүчү көрүп, тынап чор-от кижилер, ол шыкшаар саргы кийи хире агаары-дыр, ону эске-рип чор, оларын армы-буртук, сеткил-саргыжып өтүр. Чаа чугула документтерде ол дугайын база оонап айткан: хей-ниги — ол сен, ол бис бис, ону ута!

Бунгуртугун куулуучуларга дегерин кийи агаары турар. Ол бола Анатолий Чукеевтин база ажалы. Ол бола хей-ниги, бүтү нити-те-дир. Совет эрге-ча-ырган ажилы-дыр. Ынчаарга лаа демисел ийи! Корум-чүрүм үгелдир-лерин дораан дугу-чүрүм бис, оларын, үгүлүчү чамыш-нын чокка дээр шаар керек.

А. ДАРНАА.

Хамык ужур кижизидилгеде

СЭП Танды райкуну районнуң прокуратура, суд, милиция органи-зации ажилдакчылары-биле, актив-биле калы чыгуула хураалы эртир-ген. Хулганнаарын дээр хандырылга оларын күштелдир дугайында СССР-нин Дээр Советинин Президиумуну Чарыкын амылгалга ботталдырар, хамыктын чорунда Чарыкын ажилы чонга калбаа-биле тааныштырар, оон-биле колхозтар кижизидилге ажилын күштелдир дээр тодаргай хемчеглерин чорутар дугайында айттыгы алаа чутала-лаан.

Парторгкомар, партия эге органи-зацияны активизир, агитаторларын болгаш пропагандистерин хураалы эрттиргенде, таанылганы кал-бартын дээр оларын ажал-агаары-ны, бүтүрүлгелерин объекти-ле-ри-биле база организастаа чоруту-лаан. Чер-чеге ажилы чоннар ном-чула, бөдөө, кыска бурулууге ха-раларын дымкыштыр Чарыктын та-ныккан. Тайылбыр ажилын чоруду-рына агитаторлар, лекторлар, про-пагандистер болгаш партия, совет, ажал-агаары ажилдакчылары сөзүн ала кийи ишпектиг кырышкан.

«Межегей» сохотун, «Револу-циянын чалымы» колхозтун ме-ханизаторлары Чарыктын тааныш-кан, ону сеткил хандырыгы-биле хулап алган.

Бистин күш-ажылымы басыра-

дып, амылгал чуртталгавысты хон-карарып турар хулганнаарын шы-нын харысалаа килерин, оларга хей-ниги, хойлуучу чогур не-гедени хулаап дугайында тодар-гай айтпай турар чаа чарык болса, чогур үеинде чарытталганын, кончут чугула документ дээрли дуржула-стандызын, «Эгес» сохотун малчыларын тааныдыга үеинде оона-лап айткан. Нити-те-дир корум-чүрүм үгелдир-лерин келжигү ажилы чоннар агаары үстүңе чижектер айтпай турар.

Моон-биле чергелештир районнуң партия, комсомол, профсоюз органи-зациялары Чарыктын тайылбыр-лавышкан, чон, ылаңгыя анык-тар болгаш алаан угулар ор-тузунга кижизидилге ажилын күш-

С. ТУШНОВ.

Редакторнуң ораанчымы
А. Ч. КЫЗЫЛ-ОЛ.

КИНО

АВГУСТ 26-ДА

«НАЙРАЛ»: Киночымыды 10, «Нормандия-Неман» 11.30, 1.30. «Ка-п дриг» (1-ги 2-ги сериалары) 3.30, 6.30, 9.30 шаптарда.
«КАА-ХЕМ»: «Бир эвес ак арп турган болгаш» 3.15, 5.15, «Ынчаар турар, мездестер» 7.10, 9 шаптарда.
«НИСЕЙ»: «Тайың үе» 12.14, 3.30, «Ийи кодан алып алыр дээр» 5.30, 7.30, 9.30 шаптарда.
«ВОСТОК»: «Амылгалда үш анык бажы» 5, 7, «Амылгалда үткөн» 9 шаптарда.
ЧАПЫ ТЕАТРА: «Пьер — шагала ажилдакчы» 10, 5, 7, 9 шаптарда.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДАМЧЫДЫП ТУР

Сингаласта Риминияда тарба болгаш мал чамы келжигүлерин ба-лак дүжүдүмү ажап алышынын кийи түлүк чоруп турар.
ЧУРУКА: Бухарест олошкун Бухарест куражал-агаарында мочер-ны ажап ап турар.
Аджерпресс—СЭТА-нык фотогу.

КУДР-ның көдээ ажил-агынын чедишкени

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Сөөгү чылдарда Сонгу Көрейге 750 суг шыгы-ларларын болгаш 6 муң 800 ажил суг келдүртү станцияларын туткан. 28 муң километр узун дуртук каналдарын касын. 1959 чылда 1963 чылга чедир машиналар биле күсүткен хову ажилдарын бот-деканан 8.3 катал көндүз, бүгү көдө сууларын 85.5 хуузу электирленткен. Көдө ажил-агы кооперативтерини шыдырне төгөр хиймектег кемчи-дилелерини саны чыл келген тудум-на өзүп турар.

Беш америк самолётту аңдара аткан

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамдын Демократик Республикасынын Улусу армиянын агаары каллашынга уду камгалаа керектери Куантинь мөжунуң агаарына август 23-те

дөрт америк самолётту аңдара аткан. Сөөгү медээ-биле алырга, Сонгу Вьетнамдын элчиликтери август 21-де Хайак мөжуга бир америк са-молётту аңдара аткан.

Вьетнам-информас агентиледик дымкыштыр-биле алырга, ВР-нин дегеринин агаарына аңдара аткан америк самолёттарын нити саны 1.364 болган.

АРАГА НЕРВ СИСТЕМАНЫН ҮРЕГДЭЭР

Алгооль—арага болаа өскө-лаа хораннар шыкша, бүгү нерв системазын ажилын бергедир, а харын-лаа дозу-зу-биле үргөдөп, баксыдары шынарлыг.

Кижиди ажилда, арага хане сипитип кирген, баш мезинин нерв клеткаларына хоралыг саздарын чедирип, дээр нерв ажил-чорудулаан — кижини психиктиг амылгалын үргөдөр. Арага баш мезинин картини доктальини ажилыга халдаш, кижини бола-чогур-буле шип-чеп, туттуларын үргөдөр. Чогун-на оон ужурунда элээр кижилер элс-халаа, тоомча чок, чүдүрүш, богу тогулар, турары уау болгаш догуу-тенек бою бээр. Богу хына-тымыс, туттунаа чорук богу меканын, ат-алдары улгатыр коор, мекендеринге, мек дика талантыг, ажилымын кийи мек деп мактангырга аргалыг ут.

Дика элээр, тир нерв системазын аргалыг ут, саздары улам күштүг богу. Күштүг элээр кижини ут, келж билниместер, ычанган аяраб богу; оон кылаштар-

ым теңдире, дым долгашкан, ийи сөстү беани кожа алап шыдаас алаар. Ынчаар барган кижиге чоран-на черинге барып дужер, олунаа кылдыр уду бээр. А ол дээр оон малагы кыш үеинде оона ажилдыг. Арага кижини тем-пературазын куулаары шынарлыг болгаш. Ынчаар чыл-дык соон үеинде дагылаа уду берген элээр кижиге чоран-на ужу, догуу өзүп богу.

Дика хей кижилер арага ажил алырга, ажилдагынын ажил деп болаа алап чорур. Черек кырында алырга, кижини угаан болгаш күш-лаа ажилдарын шуптузун үеинде пингыш хораны арага чедирин өртөм шипчел-дир бадыткан. Транспот чыаагырга хемчээл дээр элээр болаа оона ажилдыг богу. Олар элээр бээр, карак-кула орта ажилдаа алаар ужурунда куулу дүрүмү дораан үрөз болгаш оона-оонакты таварыштарга чедир.

Элээр арагалар чорур, чок болаа элээр чорур арага чок кижилер, чоруту-ла ажил-ажини сонуурга

чок алаар, оларын ажилын бүтүгүр куулаар болгаш дораан-на шагарып турутар, чаа чүдөлөр шипчелдир арга чок, тымынны чоруту куулаар.

Арагын хей чылдарда ажил келжиге, кижини угаан-мел-дерли баксыраар. Ындык кижини нерв-психикалыг ажил-чорудулаан хораналып, алаамылдан алашпак, тенек аар-ды-лаа бээр таварыла бо-ла тургулаар.

Арага эл ылангы, бичин болгаш элээр уруларын нерв системазын оона хоралыг. Нерв клеткалары эң-не бедин организаста нарар диги тганы болур, ычанган олар органи-зацияны өскө бүтү клеткаларын соонда туудур өзүп, четир аргалыг. Оон ужурунда олар уруларын, эл ылаңгыя элээр уруларын организаста чаа-ла четпек, өзүп турар өзүп богу. Оон-биле кады ылаңгыя уде нерв клетка-лары кыска кыска болгаш бичин-ле өскө саздар леггенде кем-деп, үрөз богу.

А чамыкта бичин болгаш элээр-лаа урулар улут кижилер

дөр өттүр дээр, харын чамыкта—оларын чөпшээренин аргаар, аргаар—виноу, харын-лаа кодым беин ажап ишкен тургулар болгаар. Ала-нелер чамыкта ол кылды-лаа хон чок деп четпеш билип алган, спирт-арагын ботта-рынын чаш төлөдөргө берген-лаа озурулаар. Ынчаар уруларын ишкен тенек-лаа бола, аргаар оларын органи-зациян, эл ылаңгыя нерв системазын үргөдөр, өөрш-нелер болгаш өөршлөк шиптыктар деп чүвөн экл билеп алаа чогур.

Мурнак совет медицина эртеми, академик Н. П. Павлов-тун өөрдөниге үндөлдөш, пат буураар арагаларын эл-ээр аргаар болгашыралып, ажилдан кымыл турар. Бир эвес арагын кийи боду элчилген дозу куурун эрттер, бодуну хоочулаан алырар деп черек кырында куузар болаа, спирт-арага оон хонун калдыр, гипотонияны, үргүлүчүлүгү үгүлү болгаш өскө-лаа аргаларын хергелд тургаш, ону элчилер алап чок болур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН САНИТАР. ЧЫРЫДЫШКЫН БАЖЫНЫ.

РЕДАКЦИЯНЫН АГРЕЗЫ

Кызыл Шетиник — Бравченко куулуучу, бажы № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторун 24-63, редакторун ораалчыларын 35-24, 23-38, харысалагы секретарын 23-35, партияны амылгал кылдынын 23-54, агитация болгаш пропаганда кылдынын 37-13, көдө ажил-агы кылдынын 21-47, улуту кылдынын 22-64, чааа, ажилын болгаш көдө корреспонденттер база совет тургуду болгаш амылгал кылдынын 21-27, иштин информация кылдынын 20-60, бухгалтерияны 31-75, корреспонденттер 27-41. Со-лун келбей барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүленини чанында Парлаага өргөленин типографиязы.

ТС—00180.